

6. Forskellige breve.

Balle til Gyldendahl 10 Febr. 1779.

For engang at komme ud af vores Labyrinth har jeg i Guds Navn fattet følgende Beslutning, hvilken jeg ønskede, at kiere Ven vilde lade sig befalde.

Til Paaske skulle de 5 Kapitler komme ud med en Fortale, hvori jeg tilkiendegiver, at Værket ikke fortsættes meer paa den Maade, fordi den, i det mindste i Hensigt til den Tid, jeg har at anvende, er for vidtlyftig²⁾.

Hr. Gyldendahl giver mig rigtig Regning over alt, hvad disse 5 Capitler har kostet ham, men tillige over det, han derfor har indtaget.

Han udsælger dette ufuldkomne Værk, og, om jeg tør beede, med Iver, fra Paaske 1779 til St. Hans Dag 1780 og giver rigtig Regning over det, han indløser derfor.

Hvad ham endda St. Hans Dag 1780 fattes i den af ham udlagte Summa, skal jeg erstatte ham ved at lade mig

²⁾ Forklaring over de 5 første kap. af Matth. 1779.

det afdrage paa andre Skrifter, saasom paa Kirkehistorien, hvilken til den Tid er heel færdig.

Til Godtgjærelse for den lange Tid, i hvilken hans Penge have været frugtesløse, skal jeg være forbundet til at udarbejde de første 5 Cap. af Matth. paa den nye Maade for intet, saavel som de dertil hørende philologiske Bemærkninger og Afhandlinger.

Paa denne nye Forklaring skal ikke begyndes at trykke før Mikkelsdag 1780, og Trykken være endt Paaske 1781, for at det første Forsøg kan imidlertid gaae noget af. Ingen skal heller vide, at saadant noget udkommer, i det mindste ikke for hastig.

Bedre Vilkaar kan jeg for min Deel ikke tilbyde, og jeg haaber, at Hr. Gyldendahl skal slippe mig skadesløs, ligesom han er sluppet uden Skade fra mine andre Arbejder.

Paa den Maade, Verket er begyndt, kan og vil jeg slet ikke fortsætte det. Det var latterligt af mig at tænke derpaa. Nu skal jeg snart begynde paa den Periode i Kirkehistorien, hvilken jeg ikke har udarbejdet før. Jeg skal snart begynde paa Forklaring over Colossenserne, jeg skal have en Disputation færdig til Mai Maaned. Min Moral skal jeg i Sommer have nedskrevet og bragt i Orden til Trykken, da Compendium deraf nu er færdig indtil den sidste Section. Polemiken maae jeg have færdig til Ferierne. Mine Prækener maae jeg udarbejde med dobbelt Flid, om jeg ellers vil staae mig ved Siden af den største Taler — hvad kunde det da hjælpe nu at ville fortsætte Matthæum paa den begyndte Maade. Den blev aldrig færdig.

Dette mit Brev maae ansees for en Contract, naar Kiære Ven igien vil tilskrive mig, at De er fornøyet, og at De vil indgaae Punkterne.

De Dieu, Büsching, Nannestad have ligeledes udgivet Stumper af Matth. —

Den Bøllingske brevsamling.

Biskop Balle til H. Ussing¹⁾ 19 Marts 1787.

Ligesaa reen og oprigtig jeg har været i at meddele en Attest, hvilken grunder sig aldeles paa den Overbeviisning, jeg haver samlet mig selv af Deres Velædle Velærværdigheds Skrifter og af sidste Visitats, saa redelig bør jeg ogsaa vise mig i at meddele Deres V. V. mine Tanker angaaende St. Mortens Kald i Nestved. Reent ud at sige troer jeg ikke, at dette Kald fortjener at søges med nogen besynderlig Iver. Lad det højest løbe til 500 rd. om Aaret, saa vil dog denne Fordeel maaskee være lidet større, end Indtægterne kunne beregnes i Ringsted, og den Vanskelighed, som Ds. V. V. i ærede Skrivelse peger paa, kan vel ligeledes møde i Nestved. Overalt skal og her, saa vidt jeg mindes, Præstegaarden købes ligesom paa Landet. Ikke desto mindre haver jeg allerede i Gaar nævnt Ds. V. V. som en af de Søgende, der maatte drages under nær Opmærksomhed. Men derhos bør jeg tilstaae, at en Ansøgning var allerede indløbet fra Hr. Carstensen paa Bornholm og af mig paategnet og anbefalet, førend Ds. V.'s Ansøgning var kommet mig til Hænde. Jeg havde vist ikke formodet, at Ds. V. vilde søge et saa ringe Kald. Hr. Carstensen er i megen Trang, haver fire Børn, søger alt længe hvadsomhelst, der bliver ledigt, for at slippe ud af sin kummer, og er i Cancelliet mere end eengang blevet omhyggeligen paatænk. Dog veed jeg endnu ikke, om enten Haabet skal blive ham eller Ds. V. gunstigt denne Gang; thi der samles endnu paa Ansøgninger, iblandt hvilke et nærmere Valg til fortrinlig Opmærksomhed skal anstilles. Men ved at tale først for Hr.

¹⁾ Se om ham ovenf. s. 376 og 390. Det er meget påfaldende, at Balle kunde anbefale en mand med en sådan fortid og skrive venskabeligt til ham. Men Ussing vandt på den tid stort navn ved udgivelsen af sin Kirkeforfatning. Hverken han eller den nedenfor nævnte Carstensen fik embedet i Nestved; men Ussing kaldtes 1790 til Lille Lyndby og Ølsted, hvorfra han 1808 afsattes ved kgl. resolution.

Carstensen, er jeg sat ud af Stand til at tale for Ds. V. med den Iver, jeg ellers ønskede, da jeg ikke kan efter Ordsproget have tvende Tunger i een Mund. Og overalt kan min Forbøn ikke virke meget. Ds. V. behøver det ey heller, men taler bedst for Dem Selv. Var Kaldet af nogen Betydenhed, skulde jeg ikke fraraade Dem at komme Selv herind forat anvende Deres Møye med nogen Eftertryk. At jeg ønsker Ds. V. god Befordring, er vist, og dette Ønske aftvinger mig mit Hjertes uimodstaaelige Høragtelse for Duelighed, Lærdom og Fliid, hvorsomhelst jeg finder den. Men da min Erfaring i Verden ofte kan have lært mig, hvor hæsliig Bagtalelsens Syge, som i vort Land er temmelig grasserende, griber hver Leilighed til at udbrede sin Gift, saa føler jeg allerede Mindelse i Sindet om allehaande Udtolkninger over min udviiste Agtelse for Ds. V.'s Fortjeneste. Vist nok vil det hedde, at Bispem er bange for Hr. Ussings Pen og tragter efter at fravende sig flere ubehagelige Anmærkninger i Kirke-Rettens 3die Deel. At man heri tager feyl ligesom i meget andet, kan vel min Samvittighed bevidne. Men dette Vidnesbyrd hører ingen. Ds. V. V. kan bedst vise, hvor meget man feyler ved ikke at skaane mig, om jeg er værdig til skarp Dadel. Og at De ikke med Fliid vil gjøre mig Uret, er jeg overbevist om. Men om et velmeent Raad maatte tilstedes mig at fremsætte, ikke for min men andres Skyld og især for Skriftets og sin Forfatters Skyld, hvis Navn bør være agtbart i den senere Efterverden, som ikke dømmer efter Personers Anseelse meere, saa vilde jeg — ja hvad vilde jeg? Hvo veed, om Ds. V. tilgiver mig saa stor Oprigtighed? Dog den er vist ikke skalkagtig, og altsaa for Sandheds Ven ikke modbydelig, om den og skulde synes at have sit Udspring fra Fordom. Jeg vilde altsaa, at den lærde Hr. Ussing under sine literairiske Arbeider, naar Vittighed begynder at aflokke ham et morsomt Indfald, strax ihukommede, førend Pennen foer videre frem, hvad gamle

Fader Seneca skriver in libro de Consolat. ad Helviam matrem, Epigr. V:

Quare tollo jocos? non est jocus esse malignum;
Nunquam sunt grati, qui nocuere sales.

Overalt, efterdi jeg haver begyndt at lade min Pen løbe udenfor den sædvanlige tørre Brev-Stiil, som ellers plager mig hver Postdag, kan jeg ikke tilbageholde nok en Sentens af en nyere Digter, som Ds. V. agter ey mindre høit end jeg, paa hvilken jeg ønsker, at vore nyere Skribenter vilde fæste deres Eftertanke. Den lyder saaledes i den ærværdige gamle Krigs-Sanger Gleims Sprog:

Herr! nicht so viel moralisiret!
Herr! Sitten lehren, Sitten treiben,
Herr! Sitten reden, Sitten schreiben
Ist leicht wie eine Pflaumenfeder, Herr!
Allein das Wort in That verwandeln,
Still seyn wie Gott und thun und handeln
Ist hundert tausend zentner schwer!

Nu det kalder man at prøve Deres Taalmodighed! Maaskee en lille Betaling paa gammel Giæld. Men ikke anderledes betalt, end saasom Skik kan være imellem literatos — med muntert Sind som literatus ad literatum haver jeg skrevet efter første Indfald. Og faaer jeg ved Leilighed Gjengjæld med lige ukonstlet Munterhed, kan jeg ikke fortryde derpaa. Næst at tilønske af ganske Hjerte al Guddommeligt Naade og Velsignelse forbliver jeg bestandig osv. — Den Bülowske manuskriptsamling i Sorø. Afskrift, der dog, uvist af hvilken grund, er sendt Bülow fra Balle selv.

Af P. Ch. Schumachers¹⁾ breve til Bülow. Det første brudstykke er skrevet fra Holsten, de andre i Fåborg, hvor han levede som amtmand for Nyborg amt.

¹⁾ Han havde været konsul i Marokko og siden legationssekretær i St. Petersborg; men 1784 faldt han i unåde og blev afskediget.

... Hvad som ofte har degraderet den danske Geistlighed i mine Øine, er den nedrige Villighed, med hvilken en Deel af dem gaaer ind i alle de deciderende Ministres Hovedpassioner. Nu er Comoediantspillen og Operasyngen Ministrenes Steckenpferd, strax bliver vor anseeligste Geistlighed spillende og syngende. Var Fruentimmer Ministerens Hovedpassion, saa venter jeg at see en Deel af vor fornemste Geistlighed omskabt til ligesaa mange Koblere. Disse Raisonsnements, som virkelig ere grundede paa Erfaring, har været den eeneste Punkt, hvori jeg har været uenig med den værdige Geheimeraad Guldberg. Jeg har ikke kunnet bare mig for saavel skriftlig som mundtlig at sige ham, hvor meget jeg fandt vor Geistlighed intrigerende og dens Opførsel stridende mod den Religion, de prædikede. Hvad Indtryk kan den gamle Cramers Skrifter om Bønnens Kraft og hans Prædikener om Verdens Forsagelse giøre, naar man veed, at han bestandig ligger og pokulerer og betjener sig af alle Smigerkneb for at vinde Faveur og faae sin Ambition tilfredsstillet, og hvo kan opbygges af Sønnens Prædikener og Forelæsninger mod Vellyst, mod verdslig Glæde p. p., naar det vides, at han for at flattere sine Josabethers Passioner¹⁾ gjør alt sit til at indføre nye

Han blev 1789 amtmænd i Nyborg. — P. A. Bernstorff havde uvillie imod ham, og han gengældte denne med et næsten gløddende had, hvorfor hans beretninger tidt ere mindre pålidelige og hans raisonnementer skæve. Men han udtalte ofte, hvad mange af dem, hvis hjærte hængte ved den 1784 afgæede regering, tænkte, bl. a. også, når han bittert spottede den tyske kreds i København, hvis midtpunkt det bernstorffske hus var.

- ¹⁾ Nogle måneder tidligere opførtes Racines *Athalie* i Bernstorffs hus. Grevinden, der skulde spille Josabeths rolle, kunde efter Schumachers beretning ikke komme ud af det. Hun skrev da til den unge prof. Cramer i Kiel om at komme til København og instruere hende. Over brevet havde hun skrevet: Kære Cramer! og undertegnet det med sit rollenavn. Cramer, »der som de fleste tyske lærde er en vindbeutel«, kunde da ikke modstå lysten til at vise det frem, for at man kunde se, at han stod på så fortrølig en fod med så fornem en dame.

Luxe, der give Anledning til Vellyst og skadelig Tids-spild ...

Den 17 Oktober 1791 beretter Schumacher, at stiftamtmand, kammerherre Buchwald i Odense har været på Brahetrolleborg hos L. Reventlov og uddelt tre medailler til hans skolelærere, samt bæret dem hver med et kys. »Lærerne sås en hel time efter at slikke sig om munden«.

D. 17 Februar 1792. [I Odense opføres privatkomedie. Schumacher kaldes en pietist og Herrnhuter, fordi han ikke vil komme der] ...

... Er det Pietisterie eller Herrnhuterie at ansee huslig Dyd, Arbejdsomhed, Omhu og Tarvelighed for Hovedpligter og at tilvende den trængende Nødlidende, hvad man kan anvende paa Comoedier og Narrestreger, saa er jeg virkelig Pietist og overlader gjerne til vore Odense Store samt til Bispen¹⁾ og Præster at ansee Svir, Drukkenskab, Comoedie og Masqueradeløben for orthodoxe Christendoms Pligter. Mærkeligt nok, at vor Stiftamtmand og Biskop, som ellers ere uenige i alt, blot ere enige, naar det gjelder om Comoedie, Masquerade og deslige Narrestreger. Det forekommer mig, som om jeg ønskede de Tiider igjen, hvor Præsterne bar Calotter, og Præstekoner og Døttre bar simple Huer, og hvor Præsten saa langt fra at gaae i Comoedie eller lade deres Børn spille Comoedie, ikke engang vovede at spille Kort, ja knap at gaae i lystig Selskab. Overmaade meget har Præstestanden tabt i den almindelige Mands Agtelse, siden slig Forandring er foregaaet i deres Levemaade. Ret ækelt er det nu at see vore unge petitmaitre Præster med deres ziirlig friserte eget Haar, som de nu, naar de kjøre i Regn og Blæst til deres Annex, maae holde Folk til at opstikke, for at paradere ret ziirlig paa Prædikestolen, og dette netop paa en Tid, hvor alt andet Petitmaitrerie synes afskaffet, og hvor man ikke finder Petitmaitre uden blandt Præsterne.

¹⁾ Tønne Bloch.

I Almindelighed gjøre og Præsterne efter den nuværende Tone langt mere Skade med deres Exempel end Nytte med deres Lærdom. Saaledes er det Bonden forbudt at gjøre alt for store Brylluper og invitere dertil alt for mange Mennesker, fordi dette giver Anledning til megen Sviir og Liderlighed. Imidlertid encouragerer Præsterne selv til denne Uorden, fordi de faae større Offer, jo større Forsamlingen er; ja her er endog overalt Bruget, at de Præster, som har voxne Døttre, sende disse til alle Bondebrylluper for at dandse heele Natten med de fordrukne Bønderkarle

Bülows mnskr. saml. i Sorø.

Friederich Christian, prins af Augustenborg, til kronprinsen 29 Oktober 1788.

Gnädiger Herr! Die bey den Concursen gegenwärtig gewesene Richter haben endlich ihre schriftliche Urtheile an mich gesandt. In Uebereinstimmung mit der Pluralität derselben werde ich dem Könige den Mag. Münter zum Prof. der Theologie, den Procurator Cold zum Prof. der Jurisprudenz und den Cand. Wolff zum Prof. der Mathematik vorschlagen. Ich habe geglaubt E. K. H. vorläufig hievon unterrichten zu müssen um mir ihre Genehmigung darüber zu erbitten.

Durch die Ansetzung des Capellan Hoyers bey der Holms Kircke zum Hauptprediger bey der Christianshavns dänischen Gemeinde ist eine Stelle ledig geworden, die von dem Professor Lars Schmidt, Prediger auf Friederichsberg, sehr gesucht wird. Er beruft sich auf E. K. H. und behauptet, Sie wünschen gewiss ihn hier in Kopenhagen befördert zu sehen. Der gute Mann ist wegen seiner Einbildung, zu welcher er indessen nicht viel gegründete Ursache hat, und wegen seines Ketzerjagung in und ausserhalb Landes ziemlich bekannt¹⁾. Er soll theolo-

¹⁾ L. Smith havde 1779—82 redigeret Alm. dansk litteraturjournal, og deri recenseret et svar, Bastholm havde givet på Jansons

giske og philologiske Vorlesung halten wollen, wenn er seinen Wunsch erreichen würde, und da er die academischen Würden besitzt, die dazu erfordert werden, so kann man ihn nicht verhindern es zu thun. Auf dieser Weise würden wir den Orthodoxen einen neuen Thron aufrechtigen und unsere schon mit so vielen Schwierigkeiten verbundene Bemühung eine vernünftige Dogmatik, Philosophie und Moral zu lehren würde alsdann noch viel später als jetzt ihren Endzweck erreichen. Ueberdem würde der Herr Professor als Stadtprediger alsdann Antheil an den theologischen Examinibus nehmen, und dann würde die Ketzerjagung erst ihren Anfang nehmen, und da die Ruhe unsrer hiesigen Lehrer und auch meine Ruhe zu Ende, und meine Bemühung mehr gesunde Philosophie und Aufklärung bei der Universität zu befördern vergeblich seyn.

Ich lege Ew. K. H. diese Gründe vor, warum ich wünsche, dasz Prof. Schmidt nie nach Copenhagen hinein gezogen würde, damit Sie von Ertheilung eines Versprechens an ihn sich reiflich wagen (sic!) mögen. Ich hoffe, Gnädiger Herr, dasz Sie in dieser Freimüthigkeit einen Beweis meines Wunsches dem Staate in meinem Fache nützlich zu seyn, und zugleich meiner Ergebenheit und meiner ehrerbietigen Zutrauens zu Ihnen, finden werden. Ich weisz, dasz Schmidt warme Freunde hat, die sich lebhaft für ihn interessiren.

kritik af hans Nye testamente. Prinsen har dog næppe blot havt imod ham for hans ortodoxis skyld; men dels var han en discipel, ven og beundrer af den forrige prokansler Janson, dels stod han Bülow meget nær og var hans rådgiver i mange sager. Men Bülow og prinsen stod hinanden i vejen og var uforsonlige fjender, især siden Bülow havde modsat sig hans giftermål med prinsesse Louise. Smith fik kapellaniet ved Holmens kirke. Han forflyttedes 1792 til Asminderød. Bülow kaldte ham med rette «en ædel sjæl med mange underligheder». Se programmer fra Sorø 1874, 75, 77. (autobiografi og breve) samt L. Daae, Af ghr. J. v. Bülaws papirer, Christiania 1864, hvor det ses, at han har gengældt prinsens uvillie, s. 22.

Ich darf aber in diesem so wie in allen übrigen Fällen hoffen, dasz das gemeine Beste alleine die Regel ist, welche Ihre Entschlüsse bestimmen wird.

Ich kann Ew. K. H. nicht ausdrücken, wie sehr ich wünsche, dasz Sie bald wieder zu uns kommen mögen¹⁾, da Ihre Gegenwart in mancher Hinsicht sehr erwünscht seyn wird.

Bülows optegnelser. Rigsarkivet.

Til disse af Provst Koch samlede Breve føjes endnu følgende Brev fra Balle til Hertugen af Augustenborg, efter Orig. i Rigsarkivet, med tilhørende Bilag.

H. F. R.

Deres Høyfyrstelige Durchlaughtighed!

Naadige Herre!

Den Mængde Sager, jeg har at afgjøre, forinden jeg i Midten af næste Uge reyser paa Visitatz, tillader mig ikke, at undvære nogen Time. Deres Høyfyrstelige Durchlaughtighed ville derfor have den Naade, at undskylde min Udeblivelse i Aften fra den Lærde Skole-Commission.

Jeg vilde ellers have indstillet til Commissionen:

1) Om ikke Campes Ledetraad, som dog er bestemt til at udgaae fra Brug i Skolen, maae legges tilside fra næste Skole-Aars Begyndelse.

At den vedbliver, giver Anledning til Misbrug og Fravigelse fra Kgl. Forskrifter i min Kreds, som jeg ikke bør see hen over, men alligevel har ondt ved at afhielpes eller forebygge.

2) Om ikke den Evangelisk Christelige Lærebog, hvis Brug Commissionen dog har vedtaget, fra forommeldte Tid ene skal legges til Grund ved Religions Underviisning

¹⁾ Fra Norge.

i Skolen, indtil Commissionens Theologiske Medlemmer efter den tagne Beslutning kunne levere en Lærebog, som passer sig for de Lærde Skoler.

3) Om Mine Theologiske Herrer Colleger i Commissionen behageligst ville beslutte, enten Selv at udarbejde en nye Lærebog i vor Evangelisk-Christelige Religion, svarende til Rigernes ved Grundlov befæstede Troesbekiendelse, som maatte være færdig til en vis Tid, og behageligst meddeles mig i Haandskrift, at ogsaa jeg kunde forelegge mine uforgribelige Bemærkninger; eller skriftligen at underrette mig om, hvilke Forandringer og Tillæg, eller hvad bedre Indretning der maatte behøves i den forhaanden værende Evangelisk-Christelige Lærebog, da jeg gierne skal omarbejde den, saavidt mueligt, i Overensstemmelse med Deres Ønske, og fremlegge Arbejdet i Haandskrift til Deres nærmere Prøvelse. Men i saa Fald var det mig overmaade kiert, at blive underrettet om det fornødne inden Nyt-Aar, da jeg derefter torde haabe, at blive færdig til næstkommende Pindsedag i det seneste med den skriftlige Udarbejdelse, som bliver Velbemeldte mine Colleger at forelegge.

Hvad jeg ellers i slig Anledning har tænkt, og tænker endnu, findes udviklet i min Skrivelse af 18. Jan. 1799, hvoraf Gienpart her vedlægges.

Deres Høyfyrstelige Durchlaughtighed tillader Naadigst, at jeg herved nedlegger min underdanige Anmodning om, at foranførte Punkter maatte Commissionen forestilles, og at en Udskrift af de Beslutninger, som i Anledning deraf føres til Protokol, ved min Tilbagekomst den 16de September maatte vorde mig indhændigede.

Kiøbenhavn d. 26. Aug. 1801.

Underdanigst

Nic. Edinger Balle.

Gienpart.

Pro Memoria.

Til at giennemlæse og overveje Hr. Dr. Biskop Schønheiders tilbagefølgende Underviisnings Bog i den christelige Religion behøvede jeg en rum Tiid, som ved mine uopholdelige Forretninger har været mig vanskelig at sammensanke. Biskoppens agtværdige Kundskab og egen Tænksomhed er umiskindelig. Hans oprigtige og virksomme Iver for Sandheden lyser frem overalt.

Som en Haandbog for dem, der i Forvejen have Begreb om de væsentlige Religions Sandheder, og kiende dem i deres Sammenhæng, tykkes mig, at den kan være nyttig, med Hensyn til at opvække ny Grandskning, og især til at fornye Indtrykket af Lærdommens Vigtighed. Men jeg befrygter, at den som første Grundlegning ved Religions Underviisningen bliver for vanskelig.

En Lærebog skal være en Ledetraad, ved hvilken tydeligt, bestemt, grundigt Begreb om det, der i enhver Sætning er det væsentlige, kan indplantes. Hver Sætning maae udgiøre et heelt, saaledes ordnet, at alle dertil hørende Forestillinger beqvemmeligen lade sig udlede deraf ved Spørgsmaale. Dem opgiver Læreren, og Disciplen udfinder Svaret af sin oplæste Sætning, som han maae have for Øyne. Herved ledes han til at bruge sin Eftertanke, Begreberne udvides, deres Rigtighed bliver ham indlysende, og Læreren faaer Lejlighed til at indblande omstændeligere Forklaring, saavel til videre Oplysning og Overbeviisning, som til moralsk Anvendelse. Een eeneste Sætning paa 4 til 5 Linier maae indbefatte meere, end der ellers i sædvanligt Foredrag kan rummes paa heele Sider. Disciplen beholder den korte Sætning uden Møye i Hukommelsen — ved forberørte Udvikling er den bleven ham saa dybt indprentet, at han ej glemmer den igjen — ved hver Mindelse eller Samtale om den Lære, som der handles om, svæver den ham levende i Tankerne — men ved hvert Ord tænker han sig noget vist, og finder i

hvert Ord en Opvækkelse til at udstrække sin Tænksomhed videre, eller fornye de mange fleere Forestillinger, som forhen opvakte i Sindet ved Underviisningen. Hver Sætning bliver ham et Thema, over hvilket han er i Stand til at fremføre selv et sammenhængende Foredrag.

I saadan Hensigt er den hosfølgende Lærebog, som nu bruges i de Danske Skoler, blevet affattet, og mange-fold Erfaring har allerede viist, at Religions Kundskaben hos den opvoxende Ungdom ikke mere bestaaer i tankeløst Ramserie, men grunder sig paa virkelige og lyse Forestillinger i Sielen, naar ellers vedkommende Lærer har fulgt den Vejledning, jeg stedse giver paa mine Visitatser baade i Kirke og Skole. Erfaring har viist, at de simpleste Lærere ved nogenlunde Fliid vinde en Duelighed, en Lethed, en Orden og en Fasthed i deres Underviisningsmaade, som for det meeste tilforn var ukiendt. Seminariets Lærere bruge, jeg veed ikke rettere end med Fornøjelse, denne Lærebog, til at danne de unge Mennesker, som skulle være Skoleholdere. Ikke faa af dem ere allerede ansatte, og stifte kiendeligt Gavn. Helst naar den fornødne Understøttelse ikke savnes fra Præstens Side.

Jeg skulde næsten ikke troe, at nogen Lærebog i christelig Religion er bleven til paa en meere liberal Maade, end denne. Mit første Forsøg var igiennemgaaet af Dr. Bastholm, og blev udgivet med Begiering om, at enhver, som fandt noget at erindre, vilde meddeele sine Tanker. Baade verdslige og geistlige, blandt hvilke sidste hans Høyærværdighed Hr. Dr. Horneman, indsendte deres skriftlige Erindringer. Tvende offentlige Bedømmelser kom ud. Ved Bogens Omarbejdelse havde jeg alt dette for Øyne, og fulgte det omhyggeligen. Derefter blev Arbejdet paa nye igiennemseet af Dr. Bastholm, saavel som af Seminariets Lærere, og af den Danske Skole-Commissions Medlemmer, blandt hvilke Geheimeraad Reventlouw og Conferentsraad Trant særdeles prøvede alt. Med fælleds Samtykke i Commissionen blev hver Forbedring antaget.

Naar Evangelisk-christelig Religion, befæstet paa sin rette Grundvold, den hellige Skrift, som ogsaa Statens Indretning sammenholdes med, skal beholde sin Gyldighed, — og til at forandre den kan et særskilt Societet ikke være berettiget — skønner jeg ikke, at en Lærebog kan affattes med en friere og meere uskrømtet Oprigtighed. Her findes ikke eet eeneste Konstord — ikke een eeneste blot systematisk Bestemmelse — ikke et Spor af mystisk Terminologie. Alt er Bibelsk — og alt er stemt til moralsk Anvendelse — Pligternes Lære afhandles udførligen.

Ved denne Lærebogs Indførelse i de Danske Skoler vindes den Fordeel, at Mængden ledes efterhaanden til at bruge sin egen Forstand, og dannes desto meere til at føle Religionens velgiørende Indflydelse paa sit heele Liv, i alle sine Forretninger, og al sin Møye. Den nye Psalmebog hensigter til det samme Øyemeed.

Det var ikke unaturligt, om min gode Formening om denne Bogs Brugbarhed i de latinske Skoler, og i det mindste i de to første Klasser, skjønt mig selv uformærket, dog blev understøttet for meget af Selvkierlighed. Imidlertid da Lejlighed var givet i den forrige Communitets-Commission, anbefalede jeg dog ikke min latinske Dogmatik, og den nævnes derfor ej heller ved Siden af en anden Professors *Theologia naturalis* blandt Læsnings Bøgerne.

Jeg skulde heller ikke nu have nævnet den Danske Lærebog, dersom jeg kiendte en anden, enten dansk eller tydsk, der saaledes foreener alt, hvad jeg tænker mig fornødent og nyttigt ved en almindelig Lærebog for Skolerne. Men desuagtet vilde jeg dog ikke have havt Frimodighed nok til at nævne den endnu, dersom ej hans Højærværdighed Hr. Dr. Moldenhawer selv havde sagt mig, at han holdt den for brugbar i de to første Classer, som Lærebog, og i den tredie Classe som Ledetraad for Lærerne, til at udvide deres Foredrag, især over Biblens Kritik. Jeg har selv i sliig Henseende holdt Forelæsninger over den, til Nytte for Studenterne.

Om Bogen indføres i de latinske Skoler, i Stedet for den Campiske, som af forhen tilkiendegivne og i Commissionen approberede Aarsager ej kan vedblive, vindes den Fordeel, at de Studerende, der siden blive Præster, desto bedre kunne fremme Religions Underviisningen i de Danske Skoler, og selv tillige vare paa Kirke Catechisationen med større Lethed og Frugtbarhed.

For Resten var Indbildningen om Ufejlbarhed aldrig min Lyde. Jeg er overbeviist om, at Forbedring kan fra Tiid til Tiid blive fornøden, og første Skridt dertil har jeg selv alt for længe siden vildet giøre ved undertegnede Skrivelse til det Kongelige Danske Cancellie af 14. September 1792:

»Godt og gavnligt vilde det maaske være, at en Commission anordnedes af halv verdslige og halv geistlige for Ex. en af Cancelliet, en af Universitetet, en af Skole-Commissionen, en af Stadens Præster, en af Seminariets Lærere og Biskoppen, som ved hvert nyt Oplag skulde see Bogen igiennem, og indføre efter haanden Forbedringer, ligesom Almuens Oplysning fremrykker, da imidlertid enhver havde Lov at meddeele Commissionen sine Bemærkninger, dog ikkun skriftlig og ej paa Tryk, da ellers Vittighed og Ondskab kunde faae Lyst til at rejse sig. Ved en Bog, som Almuen skal have Tillid til, kan der ikke levnes Rum for saadant uden Skade. Dog! herom bør jeg heller overlade andre at dømme, og Cancelliet efter sin Viisdom beslutte hvad rettest er«.

At Dr. Schönheider selv bruger sin Underviisningsbog i den latinske Skole, og lader sammesteds Lærerne bruge den, kan ikke misbilliges.

Kiøbenhavn den 18. Januar 1799.

Nic. Edinger Balle.

Til

Commissionen for de lærde Skoler.
